

gitimálná a tankönyv módszerét, látásmódját, eredményességét. Korábbi kísérlet is csupán egy volt, *Budai Évavé*, aki e könyv megírásában is segédkezett, az ő munkája azonban a színház történetekre korlátozódott. Mindemellett a szakirodalom is – mely nagyon precízen van elrendezve a tankönyvben – igen sovány, az elméleti háttéranyag pedig jó részt lefordítatlan, esetleg a 'Theatron'-ban található meg belőle néhány szemelvény.

A tankönyv nem elégedhet meg azzal a néhány gyakorló pedagógussal, aki a szerzőhöz hasonló elméleti felkészültséggel rendelkezik, elengedhetetlen a tankönyvhöz kapcsolódó tanári kézikönyv megírása is. A tankönyvet színházban még sosem járt diákok örömmel forgathatják ugyan, de csakis hozzáértő, szakmailag jól felkészült pedagógusok segítségével, hiszen a szöveg sokhelyütt szükségképpen vázlatos.

A tankönyv szándékoltan vagy önmaga számára sem tudatosultan többféle oktatási segédletre is épít, és talán nem is a videó használata a legproblematisabb ezek közül. Az ábrák például általában korabeli illusztrációk, a szerző nem veszi a bátorságot ahhoz, hogy leegyszerűsítő, magyarázó rajzokat használjon. Ennek feltehetően anyagi okai vannak, mégis kikerülhetetlennek látszik egy sokrétűbb vizuális szemléltetés, hiszen erre a tankönyv szövege jócskán épít. A tanár azonban, hacsak nem járt Olaszországban, Görögországban vagy Londonban, nem fogja tudni szemléltetni a színházépületek szcenikai terét. A feladatokhoz technikai tanácsok, módszertani segédletek mellékelése kikerülhetetlen, mert e nélkül nem tölthetik be azt a funkciót, amelyre szolgálnak.

Végül néhány gonoszkodó megjegyzés, részben a recenzens egyéni elfogultságából adódóan, részben csupán figyelmetlenségeket korigáló. Úgy gondolom, ha az ókori színház kapcsán a nietzschei, oppozícióra épülő tragédiaelmélet jól integrálható, akkor ugyanígy fontos lehet a középkori ünnepek kapcsán a carneváli kultúra Bahtyin által leírt mechanizmusa, már csak azért is, mert az ünnepek teatrális jellege lépten-nyomon – épp csak itt nem hangsúlyozódik. A 82. oldal 3. feladatában a szereplők és a műcímek felcserélődnek. A 119. oldal tetején valótlan az a megállapítás, hogy *Füst Milán* legjelentősebb drámáit nem mutatták be életében, de a példa kis kiigazítással ennek ellenére helytálló. Hasonló leegyszerűsítések még több helyen feltűnnek, de ezek alapvetően nem csökkentik a mű szakmai színvonalát, ám szükségessé teszik a további oktatási segédletek és szakmai háttéranyagok kidolgozását.

KISS Gabriella: *Bevezetés a színházi előadások világába*.
(tankönyv 16–18 éveseknek). Korona, Bp. 1999.

Somorjai Eszter

A Petőfi-értés lehetséges útjai

Irodalomtörténeti gondolkodásunk jelenkori tendenciáit szemlélve elmondható, hogy a 19. századi magyar irodalom körében egyre több értékes reinterpretáció születik. Az ide sorolható kísérletek közül kiemelhető a Korona Kiadó által megjelentetett 'Klasszikusaink' sorozat több kötete, amely figyelmet érdemlő szempontokkal gazdagítja klasszikusaink értésmódját.

Margócsy István munkája a sorozat egyik figyelmet érdemlő darabja. Olyan összegző tanulmányokat tartalmaz, amelyek több szempontból is rávilágítanak a Petőfi-recepció szinte máig a köztudatban élő és meg nem kérdőjelezett szemléletformáinak és interpretációs téziseinek hiányosságaira és tévútjaira. A bevezető meg-

jegyzésekben a szerző főként az e tárgykörben tapasztalható nehézségekre hívja fel a figyelmet, s elsősorban ezek miatt mond le a monografikus feldolgozás igényéről. Véleménye szerint: „egy új és összefoglaló Petőfi-monográfiához annyi új előmunkálatra lenne szükség, amennyit egy ember most akár egy teljes életpálya során sem tudna elvégezni – ahhoz ugyanis, hogy a jelenlegi irodalomtörténeti tudatunkban hagyományozódott Petőfi-képet alaposan átírjuk, újra kellene gondolni (ideológiai, eszmetörténeti, politikai-történeti, líraelméleti, poétikai, életrajzi, lélektani stb. szempontból) a teljes kategóriakészletet, mellyel egyébként többé-kevésbé zavartan vagy zavartalanul, de folyamatosan élünk.” A fenti tényezők közül néhány – noha egészében véve némileg univerzalisztikusként láttatják a lehetséges előmunkálatok irányait – nem elhanyagolható, ha példának okáért az *Ady*-líra legújabb interpretációs erővonalaival hozzuk őket összefüggésbe. *Ady* esetében, noha lírája megközelítéseinek hermeneutikai keretei lényeges változáson mentek keresztül, az újraolvasás irányait jelentősen alakítják a kritikai tradícióból származó tapasztalatok is. Ami tehát ez utóbbi esetben már kialakulófélben van (nevezetesen: *Adynál* a több részproblémára rávilágító elemi interpretációs javaslatok módot adhatnak a későbbiekben átfogó életműelemzés elvégzésére), az *Petőfinél* hiányzik. Margócsy István az általa kiemelt hiányosságok hangoztatásával éppen olyan előmunkálatok szükségességére mutat rá, amelyek elvezethetnek a korpusz későbbi teljes újraértékeléséhez. Mindehhez persze hozzátéhető az is, hogy irodalomtudományi gondolkodásunk manapság egyáltalán nem kedvez a monográfia terminusához tartozó olyanfajta organikus szemléletnek, amely biográfiai vagy ideológiai alapú centrumképző stratégiákra épít. *Petőfi* esetében pedig, akár a pozitívizmust, akár az utóbbi ötven esztendő recepcióját szemléljük, néhány esettől eltekintve éppen ilyen jellegű tradicionális keretek határozták meg a róla való beszéd diszkurzív kereteit. Mindezek alapján különösen fontos, hogy a hagyományra reflektálva miként fogalmazódnak meg azok a kérdések, amelyek (többnyire) a továbblépés esélyéről is kell, hogy szóljanak.

A szerző meggyőző érveket sorakoztat fel annak a hipotézisnek az igazolására, amely szerint manapság csaknem végletesen leegyszerűsített kép válik láthatóvá a befogadástörténet alakulásfolyamatából (például *Petőfi* kultikus alakká emelése, illetve világeképe egységességének, organikusságának hangoztatása, amelyek reflektálatlan előfeltevésekként éppen a kérdésben rejlő érdekeltséget tessékelték ki az irodalmi elemzés köréből). Mindemellett a tradíció bőségéből adódóan Margócsy szerint „alig képzelhető el olyan – akármilyen »új« vagy »szélsőséges« álláspont vagy megközelítési szempont, mely valamilyen formában, esetleg persze kifejtetlenül, csak henye felvetés képeben fel ne merült volna a másfél száz éves recepció során, minek következménye-ként minden állításunk vagy kérdőjelünk valamilyen szempontból a régebbi szakirodalom ismétléseként és újraírásaként is hat és működik.” Voltaképp tehát olyan interpretációs kísérlettel állunk szemben, amely egyrészt elutasítja az életmű értelmezéstörténetének alapvető téziseit, másrészt pedig a szakirodalom hermeneutikai „telíttségére” hivatkozva lehetetlennek tartja a már létező kritikai diskurzusok horizontjain való kívül kerülést. Eme elvben összeegyeztethetetlen hatástörténeti megfigyelések alapján azt várhatnánk, hogy az interpretáció a téma előtörténetének értésmódjain belül marad. Hogy mégsem erről van szó, azt annak az erősen kritikai jellegű viszonynak az alapján egyértelműsíthetjük, amelyet a szerző alakít ki a recepciótörténeti paradigmákkal szemben kérdésirányainak kidolgozásakor. A kötet szinte mindegyik tematikai egységében negatív tapasztalatként artikulálódnak a befogadói hagyomány által képviselt álláspontok mint interpretációs eredők, s ahol affirmatív modalitás jelenik meg, ott főként olyan értelmezésekkel találkozunk, amelyek éppen a közmegegyezésszerű kultikus *Petőfi*-kép ellenében próbáltak állást foglalni, vagy olyan részletkérdésekkel foglalkoztak, amelyek egyszerűnek tűnő, ámde annál beszédesebb okoknál fogva kívül estek a kanonizációs modellek keretein.

A fenti mozzanatok alapján kiemelt fontosságúnak tartható „A Petőfi-kultusz határtalanságáról” című fejezet, amelyben a szerző a Petőfi-értés talán legkényesebb pontját járja körül, annak az ideológiai háttérnek a képződését és folytonossá válását, amely majd másfél évszázadon át a költő életművéről alkotott általános kép keretét szolgált. Egyrészt azért tartalmaz különösen termékeny szempontokat e szakasz, mert a kritikátörténetben kialakult kultikus paradigmáknak felülvizsgálata révén visszanyerhetővé válhatnak a Petőfi-olvasásban azok a történeti horizontok, amelyeket – más esetektől eltérően – mindeddig elsősorban a kultuszteremtés és fenntartás „hermeneutikai” érdekelttségét magán hordozó tradícióban az értékpreferenciák időtlenné tétele helyettesített. E tapasztalat árnyaltabbá tételéhez engedjék meg, hogy a kötetből hosszabban idézzek. Margócsy szerint Petőfi „oly figura, kinek másfél száz év óta hagyományozódott recepciójában, minden szinten, minden idézési modalításban, mind személyéhez, mind élettörténetéhez, mind politikai szerepéhez, mind pedig költészetéhez [...] számtalan olyan kultikus mozzanat tapad, melyeket lehetetlen leválasztani egy feltételezett, történeti tényszerű »igazság« kiderítése során, hiszen már maga az a rendkívül sok oldalról kifejeződő indulat, mely például a Petőfi-igazságnak akár életrajzi, akár politikai, akár poétikai jellegű feltárását szorgalmazza ismételten, része a kultusz-nak. S mindez nemcsak azért fontos, mert a szélesen értelmezett [...] Petőfi-jelenség, mint ismeretes, messze túlnyúlik az irodalom keretein, s benne a történeti, politikai, ideológiai mozzanatok legalább oly erővel, ha nem nagyobbal, szerepelnek, mint a költészetiek, s így Petőfi igen sok irodalmon kívüli kontextusban is értelmezhető; hanem azért, mert az egyszerre irodalmi és nem-irodalmi Petőfi-jelenség kultikus jellege eleve meghatározza a sajátos vagy magát sajátosnak tekintő irodalmi megközelítés módszerét, kérdésfeltevéseit és beszédmódját is, ráadásul úgy, hogy a legtöbbször még azok az elvileg ellenőrizhető »tudományos« kategóriák is, melyek között a Petőfi-féle költészeti korpusz interpretációt nyer, kultikus fényt kapnak, kivonják magukat a történeti értelmezés »rákérdezési« kötelezettségei alól, s mintegy »természeti« vagy »istenik« adottságként fogják körülölelni a költőt és életművét.” A másik indok, amiért e szakaszt rendkívül termékenyítő erejűnek vélem, hogy a kritikátörténetre mint a kultuszt alakító és fenntartó nyelvi artikulációk megjelenésformájára tekint. Az, hogy „a nagy tanulmányok vagy esszék [...] majd mindig megengedik maguknak, hogy értékelésüknek kultikus nyelvi fordulatokkal adjanak kivételesnek feltüntetett nyomatókat”, csupán részmozzanata eme sajátosságoknak, hisz egészében véve a „kultikus” tendencia éppen a Petőfi-korpusz történetiségének figyelmen kívül hagyásával járt együtt. A szerző megfogalmazása szerint „a tudományos szakirodalomban is léptenyomon jelen vannak ama kultikus gesztusok, melyeket pedig szeretünk tudományon kívüli »laikus« megnyilvánulásoknak tartani; sőt, nemcsak hogy jelen vannak, hanem tulajdonképpen paradigmateremtő erővel is fel tudnak lépni, s az a beállítódás, mely a kiválasztott költőt vagy írókat a kultusz számára kiemeli történeti kontextusából, s tökéletes és kivételes egyediségében kezeli, már eleve meghatározza a tudományos elemzésnek a stratégiáját is. E stratégia értelmében az elemzésnek szinte már elkezdése előtt is megvan a végeredménye s az elemzőnek a vizsgálat lefolytatásával szinte csak annyi marad feladataként, hogy e végeredményt inkább igazolja, mintsemhogy bizonyítsa.”

A szakaszban kifejtett álláspontok a kötet későbbi fejezeteiben is meghatározzák a diskurzus irányát és modalitását. A „Petőfi szerepdilemmái” című tanulmány annak a hagyományos szerep-fogalomnak a létezőségét kérdőjelezi meg, amelyben a mindenkor „valós” személyiség képezi a versbeli megnyilatkozó „én” eredetét, s ez utóbbi szükségyszerű módon reprezentációs alapon értelmeződik, amennyiben a konkretizációk a biografikus alak centrális jellegéből fakadnak, s genetikus struktúrák épülnek a szövegek köré. Voltaképp ez az oka annak, hogy Petőfit a magyar líratörténetben elsősorban „életrajzi” költőként tartjuk számon. A szerző javaslata szerint a „szerepet poétikai

értelemben [...] nem lélektani vagy színészi »játékként« kellene felfognunk, hanem »csupán« a szövegekbe beleírt, a szövegek éppígy-megírtsága által teremtett megszólalási módként.” Tény az, hogy a Petőfi-lírának egyik alapvető jellegzetessége az élményszerűsége alapozott biografikus mozzanat dominanciája. Margócsy megfigyelései azonban arra figyelmeztetnek, hogy e sajátosság – bármennyire is uralkodó beszédmódra utal a Petőfi-korpuszban – normatív szemlélete miatt olyan lírai kánonnal állunk szemben másfélszáz esztendeje, amelyhez az irodalmiság kategóriája csupán szupplementáris elemként illeszkedik.

„A romantikus Petőfi” című fejezet a kritikai hagyományban „megcsontosodott” lírai realizmus kategóriáját igyekszik leépíteni, „A szabad elvű Petőfi” című tanulmány pedig a költő szabadságfogalmának a korábban ideológiailag körvonalazott jelentéseit bontja le, és újradefiniálja a terminust a személyiség önprezentációjának kontextusában. Az előbbi szakaszban ugyan a romantika és Petőfi egymáshoz közelítése némileg historizáló szemléletmódban gyökerezik (Petőfi romantikus jellegének körvonalazása voltaképp egy, az 1840-es évek kortárs kritikai állásfoglalásai alapján artikulálódó korszak-, illetve líraszemléleti alakzat), a hozzá való visszatérés szándéka azonban mégsem nehezményezhető, hiszen segítségével a befogadástörténet uralkodó olvasásmódjait (a realizmus Petőfiben való abszolutizálására és a lírai kinyilatkoztatásokban rejlő, inkább klasszicista jellegű szubjektumszemléletre törekvő elgondolások emelhetők ki ebből a szempontból) a többi kultuszformáló tendenciához hasonlóan sikerül megkérdőjelezni.

Emellett a Petőfi költészetére átfogóan alkalmazott, az „én”-nek statikus jelleget kölcsönző definíciók helyett ezekkel ellentétes, a szövegek nyitottságát előtérbe állító poétikai megfigyelések teszik árnyaltabbá a Petőfi-féle lírai beszédmódnak a szerző által posztulált romantikus modalitását: „én úgy látom – jelenti ki Margócsy István –, hogy a Petőfi-szövegek egyik legfontosabb jelentésszervező elve épp az lenne, hogy a versek szövegegésze, valamint a beszéd modalitása a világ látását és láttatását mintegy állandó

*Petőfit a magyar
liratörténetben elsősorban
„életrajzi” költőként tartjuk
számon. A szerző javaslata
szerint a „szerepet poétikai
értelemben [...] nem lélektani
vagy színészi »játékként« kellene
felfognunk, hanem »csupán« a
szövegekbe beleírt, a szövegek
éppígy-megírtsága által
teremtett megszólalási
módként.”*

mozgásban tartanak, e mozgás és mozgatás a tárgyi világ statikus állandóságának feltételezését folyamatosan cáfolná és ellehetetlenítené, a láttatott vagy említett »dolgokat« folyamatosan többféle szempontból tüntetné fel, a dolgok »jelenlétét« mindvégig csak a szemlélőnek s beszélőnek végtelenen egyéni és pillanatnyi szemszögéből hagyná érvényesülni, s épp a látásmódnak vagy láttatásnak bármely szempontú »redundáns« egyértelműségét és elvárhatóságát, vagy objektívnek feltüntethető külső tárgyiasságát szüntetné meg.”

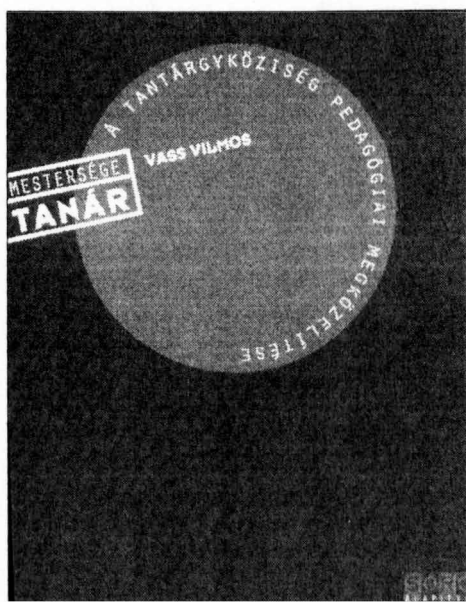
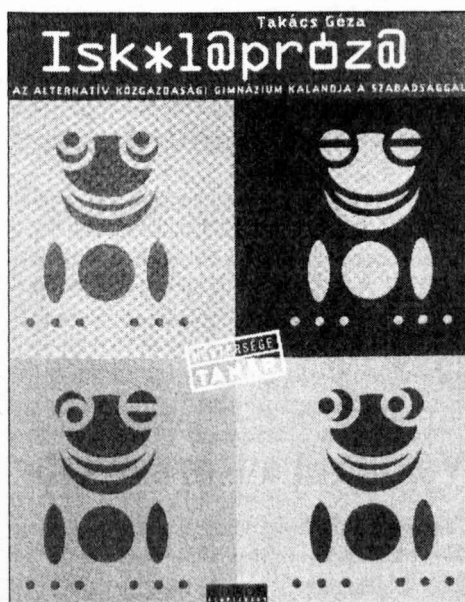
„A szabad elvű Petőfi”-ben a szerző Petőfi korábban elsősorban politikailag szemlélt szabadságfogalmának korlátairól szólván kiemeli, hogy „a romantikus Petőfi számára a politika mint modern, elidegenedett, önállósodott szféra vagy egyáltalán nem létezik, vagy ha mégis tudomást kénytelen venni róla, akkor olyannyira rossz színben tűnik fel, hogy vele szemben csak vagy a teljes dühű támadás vagy a teljes kivonulás gesztusa látszik számára elfogadhatónak.” Ez a megfigyelés szervesen összefügg azzal a szándékkal, amely a költőt a 19. század eleji modern polgári személyiségeként mutatja be a „Petőfi és az irodalmi gépezet” című szakaszban. Ez utóbbi fejezetben kifejtett elképzelések leginkább azért rendkívül figyelemreméltóak, mert a hazai viszonylatban kifejtett személyiségformáló tényezők a társadalmi (ezen belül az irodalmi) nyilvánosság szerkezetváltozásának azokkal a folyamataival rokoníthatóak, amelyek a 18. század végi és 19.

század eleji Angliában mentek végbe és hoztak létre egy újfajta kulturális közeget (az író és olvasó viszonyának megváltozása, a művek létrehozása mint termelési, piaci tevékenység), s megteremtve egy olyan írótypust (főként a függetlenül alkotó író eszméjére alapozva), amelynek magyarországi fölbukkanása – mutatis mutandis – Petőfi alakjához köthető.

Mindent egybevetve a szerző meggyőzően érvel amellett, hogy a magyar romantika kori irodalmi közéletet tekintve és a lírai magatartástípusok szempontjából talán Petőfiről mondható el leginkább a személyiség olyanfajta transzparenciája, amelyben az önprezentáció egy rendkívül dinamikus és egyben alanyi természetű horizontba helyeződik. A kötet talán egyetlen komolyabb hiányossága, hogy eme hipotézis kifejtésekor nem jutnak el a megfigyelések olyan tágabb összefüggésrendszer felvetéséig, amely – elsősorban a lírai szövegeket tekintve – a korabeli költői diskurzustípusok kontextusában láttatná a modern „én”-felfogást reprezentáló Petőfi-féle megnyilatkozásmódot.

MARGÓCSY István: *Petőfi Sándor*. Korona Kiadó, Bp, 1999.

Török Lajos

Az ÖNKONET Kiadó ajánlatából